

Natuur.focus

Afgiftekantoor
9099 Gent X
P209602

Toelating – gesloten verpakking

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11,
2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT OVER NATUURSTUDIE & -BEHEER – JUNI 2014 – JAARGANG 13 – NUMMER 2
VERSCHIJNT IN MAART, JUNI, SEPTEMBER EN DECEMBER

**Vleermuizen gaan achteruit
in Vlaanderen**

**Nachtvlinders tussen
Brugge en Gent**

**Tien jaar monitoring
van waterbloei**

natuurpunt
Studie

Het wildernisconcept verdient ook in Vlaanderen z'n 'plaats'

Stof tot discussie

Kris Van Looy & Lambert Schoenmaekers

Hans Van Dyck concludeerde recent terecht in *Natuur.focus* dat het streven naar wildernis in Vlaanderen stof geeft tot discussie (Van Dyck 2013). Op zich een positief gegeven, maar de 'nieuwe wildernis' wordt helaas vaak herleid tot een holle slogan. Tegenstanders hangen eenzijdige beelden op van monotone ruigten en woekerende invasieve soorten. In dezelfde kritische beweging wordt meteen alles wat grootschalig natuurherstel betreft als een amalgaam van cowboy-ideeën afgedaan. Uit de hand gelopen experimenten zoals de Oostvaardersplassen worden daarbij opgevoerd als voorbeeld van het concept. Een recent op zee gewonnen polder voldoet echter niet aan de wilderniscriteria; het komt immers in weinig overeen met een natuur die beperkte invloed van de mens heeft ondergaan. Het 'wildernis' concept wordt nogal eens herleid tot enkel het loslaten van grote grazers (tot en met Eland en Wisenten) terwijl de herintroductie van grote grazers of predatoren slechts een middel is binnen een conceptueel kader voor een duurzame instandhouding van biodiversiteit. Het wildernisconcept beoogt vooral om het natuurbeleid te richten op de schaal van het landschap en op maat van ecosysteemprocessen en voedselwebben. In deze bijdrage presenteren we vooreerst een definitie, dan een schets van ervaringen in Frankrijk en vervolgens toetsen we de toepassing in Vlaanderen. Hierbij willen we vooral aankaarten dat zowel de huidige wetenschappelijke als maatschappelijke tendens meer en meer bij de wildernisfilosofie aansluit. Tot slot formuleren we concrete aanbevelingen voor het Vlaamse natuurbeleid en geven we perspectieven voor verder onderzoek.

Nieuw natuurgebied Kollegreend Koningsteen (Kessenich), wildernis in de Maasvallei, publiek gemaakt met de slagzin 'Mag het iets ruiger?' (foto: Erwin Christis)

Het Wildernisconcept: een definitie met criteria

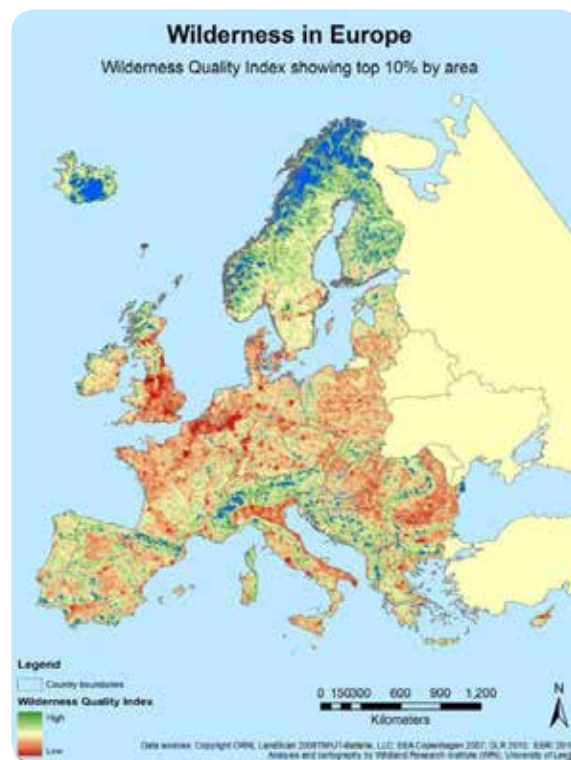
Een goed begrip vormt de basis voor een goede discussie. We gaan terug naar de oorsprong: de 'Wilderness act' vastgesteld in 1964. Deze Amerikaanse wet geldt terecht als een mijlpaal in het natuurbehoud en vormt nog steeds de leidraad voor het beleid rond nationale parken, ecologische netwerken en duurzame instandhouding over de wereld. **Box 1** geeft de essentie van de oorspronkelijke tekst weer.

Op basis van deze oorspronkelijke visie gelden de volgende criteria voor wildernis: (1) minimale menselijke impact, (2) kansen voor natuurgerichte recreatie, (3) een minimum oppervlakte van 2.500 hectare en (4) een educatieve, wetenschappelijke of historische waarde.

Vanuit de verschillende wetgevende kaders ontstonden initiatieven om de wildernisgebieden in kaart te brengen. Op wereldniveau (McCloskey and Spalding 1989) komt Europa amper in de kijker en op Europees niveau is Vlaanderen bovendien het laagst scorende lapje grond (**Figuur 1**)! Alles is dus kwestie van schaal. Zo heeft 'wildernis' in de IJslandse natuurbehoudswet een minimum oppervlakte van 25 km². Daar ligt nu net de moeilijkheid in de discussie over wildernis in Vlaanderen. Het concept moet gehanteerd worden als kader voor het vaststellen van ecologische netwerken op niveau van ecosystemen en voedselketens, met criteria van kernzones voor duurzame instandhouding van 'sleutelsoorten' (vaak toppredatoren) en het vaststellen van verbindingen (grootschalige zowel als kleinschalig) om voldoende arealen te realiseren. En daarnaast gaat het tegelijk ook om een belevingsconcept; het beschermen van die plaatsen waar je nog echt het contact met de natuur kan ervaren. Plaatsen voor stilte en ruimte voor natuurbeleving zijn in ons dichtbevolkte landje meer waard dan waar ook ter wereld. De kansen die we daarvoor hebben, moeten optimaal benut worden.

Relevantie van het concept

Op Europees niveau is het wildernisconcept door het Europees parlement vastgesteld in de wildernisresolutie van februari 2009. Ze is bedoeld om de laatste ongestoorde wouden, rivieren en gletsjers te beschermen. Talloze initiatieven werden opgestart om vanuit de kartering van wilderniskwaliteit en -continuüm de bescherming van Europese natuur nieuw leven in te blazen en de initiatieven van een Pan-Europees

Figuur 1. 'Wildernis'-map gebaseerd op landgebruik, bevolkings- en infrastructuur dichtheid, met in blauw de top 10% wildernis-gebieden in Europa (Carver & Fisher 2012).

ecologisch netwerk en het Natura-2000 netwerk te onderbouwen.

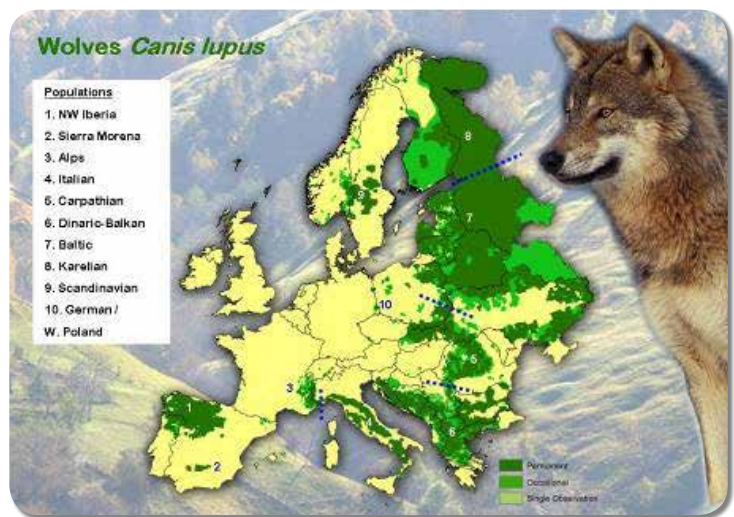
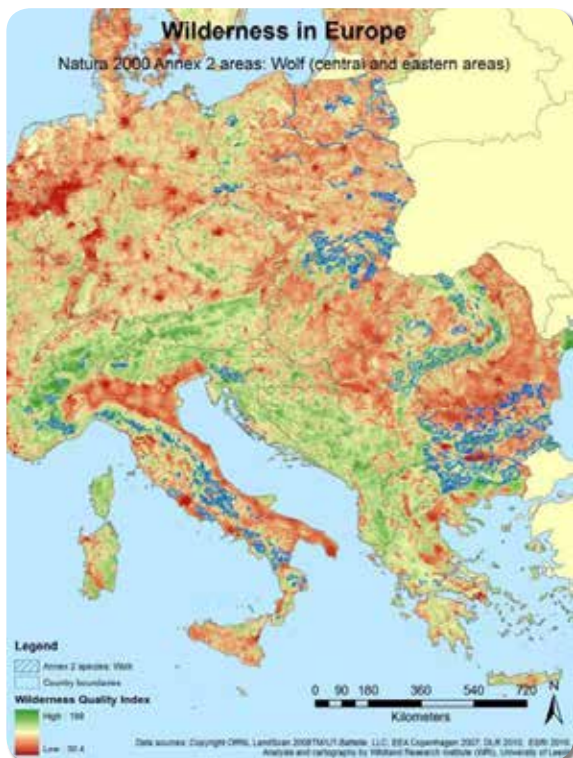
De huidige verspreidingsgebieden en de voorgestelde beschermingszones voor Wolf, Lynx en Bruine beer vallen perfect samen met de wildernisgebieden afgebakend voor Europa (**Figuur 2**). Maar hiermee blijven we op het niveau van toppredatoren die de Vlaamse wilderniskwaliteit ver overstijgen. In Frankrijk zijn deze toppredatoren wel nog aanwezig. De echte wildernis, inclusief de toppredatoren, is momenteel een 'hot issue' in de natuurbeleidsdiscussie. En niet in het minst omdat daar, net als in de meeste andere Europese regio's buiten Vlaanderen, de beschermde natuur voor het overgrote deel uit grote boscomplexen bestaat en er onvoldoende geld is om dergelijke grote oppervlakten 'intensief' te gaan beheren. In Vlaanderen daarentegen zijn de oppervlaktes relatief klein. Maar zelfs hier ervaren we steeds meer

Box 1: Essentiële passages uit de Amerikaanse Wilderness Act, de basis van het denken rond wildernis

'In order to assure that an increasing population, accompanied by expanding settlement and growing mechanization, does not occupy and modify all areas [..] leaving no lands designated for preservation and protection in their natural condition, [..] to secure for the present and future generations the benefits of an enduring resource of wilderness.'

'A wilderness, in contrast with those areas where man and his own works dominate the landscape, is hereby recognized as an area where the earth and its community of life are untrammelled by man, where man himself is a visitor who does not remain. An area

of wilderness is further defined to mean [..] retaining its primeval character and influence, without permanent improvements or human habitation, which is protected and managed so as to preserve its natural conditions and which (1) generally appears to have been affected primarily by the forces of nature, with the imprint of man's work substantially unnoticeable, (2) has outstanding opportunities for solitude or a primitive and unconfined type of recreation, (3) has at least five thousand acres of land or is of sufficient size as to make practicable its preservation and use in an unimpaired condition and (4) may also contain ecological, geological, or other features of scientific, educational, scenic, or historical value.'

Figuur 2. Wildernis-kaart (Carver & Fisher 2012) met in blauw de speciale beschermingszones voor de Wolf en de huidige verspreidingskaart van de Wolf.

(bron: www.lcie.org/Docs/LCIE%20IUCN/wolf_pop_map.jpg)

budgettaire problemen om hoogwaardige cultuurnatuur te beheren. Gelukkig worden er in Vlaanderen meer dan waar ook ter wereld vrijwillige (dus gratis) werkrachten gemobiliseerd in het natuurbeheer

In Frankrijk bestaat een recente maar zeer sterke en brede mobilisatie rond het wildernisthema: de vereniging 'Mountain Wilderness' bestaat er sinds 1988, 'Forêts sauvages' sinds 2005 en sinds 2008 tevens 'Rivières sauvages', en er is zelfs een aan het thema gewijde uitgeverij Wildproject. Frankrijk heeft grote ongestoorde kernzones van nationale parken afgebakend om als referentie te kunnen gelden voor natuurlijke gemeenschappen en dynamiek van ecosystemen. Dit is ook het opzet voor de 'integrale' reservaatzones die we in Vlaanderen kennen in de bosreservaten, weliswaar een klein areaal. In Frankrijk wordt daarnaast een strategie aangenomen om vanaf 2020 10% van alle bossen in natuurlijke (ongestoorde) ontwikkeling te laten.

Naast biodiversiteitsbescherming zijn er nog vier argumenten voor de afbakening van wildernis: (1) kennis van natuurlijke ecosystemedynamiek en referenties, (2)aanpassing aan klimaatverandering, (3) nieuwe bronnen van inkomsten (o.a. sponsoring) en natuurlijk ook (4) een kostenefficiënt beheer. De afgebakende wildernisgebieden worden dus geregeerd door spontane processen, en om deze reden voornamelijk geassocieerd met bos- en rivierlandschappen. Maar overal zijn er discussies over de benodigde ruimte voor deze doelstellingen, de graad van natuurlijkheid en de mate van menselijke interventie. Precies die thema's die ook aan de basis liggen voor de kritiek op de overbegraasde Oostvaardersplassen (Vandekerckhove 2014).

Uitwerking gebiedsvisies

De discussies over de afbakening van speciale beschermingszones en instandhoudingsdoelstellingen op Vlaams niveau

draaiden ook om deze benodigde ruimte voor duurzame instandhouding. In de meeste landen wordt de wildernisvisie gehanteerd bij de afbakening van coherente ecologische netwerken! Het gaat daarbij om een positieve vertaling naar de nodige ruimte voor een duurzame natuur die de volledige voedselketen en ecosystemedynamiek omvat en in staat is om te reageren op klimaatveranderingen.

Dus niet enkel de mogelijkheden voor Wolven worden hiermee uitgetekend, maar tevens de coherentie van ecologische netwerken op landschapsschaal. De oefening die momenteel lopende is in Frankrijk voor de afbakening van de ecologische hoofdstructuur, tekent eerst coherentieschema's uit op regionaal niveau. Hierbij worden de ideeën achter het Europese Natura 2000 netwerk uitgewerkt in een structuur voor bos, open gebied en water. Voor elk onderdeel worden op basis van minimumarealen van doelsoorten en de nodige verbindingen tussen habitats coherente visies uitgewerkt op niveau van de regio's. De achterliggende idee van duurzame functionele natuurzones en verbindingen is net de basis van het wildernisconcept. Naast grote kernzones kent Frankrijk nog functionele corridors langs de rivieren (Van Looy et al. 2014) waarvan sleutelsoorten als Otter en Bever momenteel gebruik maken om het land te heroveren. Als we de zuidwestflank van het Centraal Massief als voorbeeld bekijken, dan zien we een grote eenheid open natuur op het plateau van de Aubrac, grote boscomplexen bovenaan de flank en de Boraldes beekvalleien als robuuste waterverbindingen tussen het waterrijke plateau en de Lot-vallei. Deze drie landschapscomponenten met elk hun structuur zijn uitgetekend op basis van doelsoorten, gaande van Edelhert en Otter tot specifieke vlinders en libellen of kensoorten van de veenhabitats zoals Drijvende waterweegbree en *Ligularia sibirica*, om vervolgens op elkaar gelegd te worden. Deze aanpak garandeert een samenhangende visie op landschappen en duurzame instandhouding

Figuur 3. In Frankrijk resten nog aaneengesloten grote landschapseenheden en rivier- en beekvalleien als robuuste corridors, zoals een satellietbeeld toont voor het plateau van de Aubrac (rechtsboven), met de beboste valleien van de Boraldes die de verbinding maken met de vallei van de Lot. (foto: Google Earth)

dankzij de functionele ruimtelijke uitwerking. We gaan hier niet het proces voeren van de Franse aanpak, maar een ding is wel duidelijk: de inbreng van de wildernisvisie vormt duidelijk een verrijking van het natuurbeleid bij onze zuiderburen.

Het voorbeeld is vooral sprekend omwille van de parallel met de rand van het Kempisch plateau, waar het echter zoeken is naar de verbindingen tussen het Nationaal park Hoge Kempen en het RivierPark Maasvallei. In Vlaanderen zijn instandhoudingsdoelen en speciale beschermingszones afgebakend, maar de vraag blijft of daarmee een duurzame ecologische structuur ontstaat. Is er voldoende capaciteit voorzien om te weerstaan aan klimaatveranderingen voor de soorten binnen hun speciale beschermingszones, voldoende verbinding voor uitwisseling tussen populaties, voldoende aandacht ook aan medegebruik en wijzigende maatschappelijke behoeften ... Met deze punten komt de discussie over het wildernisconcept weer vooraan de agenda.

Klimaatverandering zal zeker invloed krijgen op de samenhang van habitats en voedselwebben en daarmee komen de huidige beschermingsstrategieën in de kleine vlekjes natuur in Vlaanderen op termijn zeker in het gedrang. Het voorzien van voldoende grote kerngebieden en functionele verbindingen wordt in de literatuur aangehaald als belangrijkste aanpassingsmogelijkheid voor klimaatwijziging (zie ook conclusie van Puls et al. (2013) voor Argusvlinder in Vlaanderen). De visie van de maatschappij op natuur wijzigt ook voortdurend en convergeert zeker met de ideeën achter het wildernisconcept zoals het idee dat de mens in natuurgebieden buiten de

menselijk gevormde omgeving kan treden. Ook toeristisch recreatief liggen hier grote kansen. Het is een extra troef om grotere ecosystemen in hun samenhang te herstellen zoals het natuurlijk in het Rivierpark Maasvallei of het Nationaal Park Hoge Kempen. Het wat ongewone samengaan van termen als 'park' en wildernis zijn hier niet toevallig. Het gaat niet enkel over een maatschappelijke tendens, ook op het terrein van de wetenschap is er een sterke trend naar macro-ecologie, meta- en macrosystemen en regionale voedselwebben. De rol van toppredatoren en sleutelsoorten, de mogelijke gevolgen van klimaatverandering en de grootschalige effecten van habitatfragmentatie leidt onderzoekers op dit moment naar visies die gericht zijn op robuustere natuur, in overeenstemming met het wildernisconcept.

Tot slot

Waar de aanwezigheid van Otter en Bever in Vlaanderen nog ongemakkelijk doet schuifelen op de stoelen (zie Geertsma 2013), veroveren deze soorten op duurzame wijze de ecologische netwerken die zich instellen in Frankrijk en gelden ze als uithangbord voor het gevoerde beleid van zowel de Franse overheid, regionale landschappen (Parc Naturel Regional) als particuliere natuurverenigingen. Met zo'n 300 Wolven in de niet door iedereen als wildernis erkende gebieden, wordt in Frankrijk de discussie over 'hoe wild het moet gaan' op het scherp van de snee gevoerd.

In Vlaanderen zal het zo'n vaart niet lopen. De Wolf zal zeker wel eens op bezoek komen en niet als verwilderde poedel,

Aubrac veenmilieu met *Ligularia sibirica*.

maar of hij kan blijven is twijfelachtig gezien onze beperkte wildernis en intens versnipperd landschap.

En toch is er niets mis met slogans die een onderbouwde boodschap uitdragen. Voor de Maasvallei wordt de kreet 'Mag het iets ruiger?' gehanteerd, maar hieraan voorafgaand werd wel vastgesteld dat de ruigtes en zomen in de nieuwe natuurgebieden langs de gemeenschappelijke Maas de grootste diversiteit en rijkdom aan kenmerkende soorten voor het gebied bevatten (Van Looy 2002), hoewel ze slechts een beperkte oppervlakte betroffen. En als dan de vraag gesteld wordt, is er wel plaats in ons landje voor wilde natuur, dan is het antwoord ronduit bevestigend, mits enige nuance. Helaas niet voor boslandschappen met Wisenten en Wolven, maar waarom niet vallei- en rivierenlandschappen met Edelherten, Otters en Bevers.

De Vlaamse en Nederlandse terrein- en rivierbeheerders die de voorbije jaren een nauwe samenwerking ontwikkelden in de Maasvallei formuleerden in 2012 een opdrachtverklaring inzake het beheer van de nog deels te ontwikkelen 2.500 ha jonge wildernis (riviernatuur) in het RivierPark Maasvallei:

'In het gemeenschappelijk streven naar een robuust en zelfredzaam rivierecosysteem vormen spontane processen het uitgangspunt voor beheer en inrichting. Deze processen worden door menselijk ingrijpen minimaal bijgestuurd, doch net zo vaak en net zo lang als nodig en haalbaar om de onvolmaaktheid van het systeem te compenseren.' (Deze onvolmaaktheid vloeit voort uit de relatief beperkte oppervlakte, te lage rivier- of graasdynamiek, afwezigheid van grote predatoren, versnippering, isolatie ten aanzien van hogere droger gebieden, waterkwaliteit ...)

In het operationaliseren van deze genuanceerde opdrachtverklaring op maat van de Maasvallei liggen kansen om met geduld en goede samenwerking dat ruigere rivierlandschap met Edelherten, Otters en Bevers te zien ontstaan. Alvast minstens één Vlaamse regio waar wilde natuur hopelijk een stevige voet aan de grond krijgt.

Summary:

VAN LOOY K. & SCHOENMAEKERS L. 2014. THE WILDERNESS CONCEPT DESERVES A PLACE IN FLANDERS TOO. *NATUUR.FOCUS* 13(2): 80-84 [IN DUTCH].

The Wilderness concept is strongly debated nowadays and offers ground for discussion in the context of a densely populated region like Flanders. Still we believe it highlights crucial elements for conservation strategies and research to nature's viability, sustainability and societal acceptance. In this contribution we start with a clear definition and then present a short overview of the European context and French experiences. Finally we look at its merits for the Flemish situation, for which we stress the challenges of global change and societal changes, for which the Wilderness concept offers more solutions. Sustainability of ecosystems and food webs depends on processes at landscape and metacommunity level, with macro scale relationships broadly covered in scientific journals nowadays, but still rather scarcely translated to conservation strategies.

AUTEURS:

Kris Van Looy is verbonden aan de onderzoeksgroep rivierecologie van de afdeling aquatisch milieu van Irstea Lyon. Lambert Schoenmaekers is projectleider RivierPark Maasvallei bij het Regionaal Landschap Kempen & Maasland.

Referenties

- Carver S. & Fisher M. 2012. Mapping wilderness in Europe and beyond. Wilderness quality Index map of Europe. Wildland Research Institute, University of Leeds.
- Geertsma B. 2013. Soortbeschermingsplan Bever wordt wegvangplan? *Natuur.focus* 12(4): 172.
- McCloskey J. & Spalding H. 1989. A reconnaissance-level inventory of the amount of wilderness remaining in the world. *Ambio* 18: 221-227.
- Puls R., Maes D. & Bonte D. 2013. Wordt de grond te warm onder de poten van de Argusvlieder? Is het klimaat verantwoordelijk voor zijn achteruitgang in Vlaanderen? *Natuur.focus* 12(4): 140-144.
- Van Dyck H. 2013. Wie is er wild van 'nieuwe wildernis' in Vlaanderen? Pleidooi voor kritische reflectie. *Natuur.focus* 12(4): 163-165.
- Van Looy K., Tormos T., Piffady J. & Souchon Y. 2014. Le corridor fluvial : des trames déjà en place à renforcer et à protéger. *Sciences Eaux & Territoires*, N° special Trame Verte et Bleue.
- Van Looy K. 2002. Ruigten langs de Gemeenschappelijke Maas. *Natuurhistorisch Maandblad* 91: 131-136.
- Vandekerkhove K. 2014. Broeden er nog vogels in de Nieuwe Wildernis? *Natuur.focus* 13(1): 43.